

ICKE- VÅLDETS KRAFT

Timo Virtala

Översättning: Be Nordling

Vad innebär det att med fredliga medel kämpa mot våldsamma och förtryckande regimer? Vad är civilt motstånd? Timo Virtala skriver.

Känner du till någon odemokratisk stat öster om Finland vars viktigaste oppositionspolitiker blev allvarligt sjuk, fick sjukhusvård utomlands, blev bättre och sedan frivilligt återvände till sitt hemland? Hans plan var att utmana den korrumperade

president som redan i tjugio år styrt landet. Vetskapen om oppositionspolitikerns djärva återkomst spred sig bland medborgarna och tusentals anhängare samlades på flygplatsen för att välkomna hjälten hem. I hemlandet dödades han emellertid skrupellöst. Hans änka ordnade en uppseendeväckande begravning och lovade att själv fortsätta sin framlidne makes arbete för demokrati och mänskliga rättigheter.

Om du svarade Ryssland, svarade du fel. **Aleksej Navaljy** blev inte sjuk utan förgiftades. Rätt svar är Filippinerna, den korruperade politikern som styrde landet åren 1965–1986 hette **Ferdinand Marcos** och den mördade oppositionspolitikern var **Benigno Aquino**. På Filippinerna blev Aquinos begravning startskottet för en händelsekedja som inom tre år ledde till att presidenten fredligt störtades från makten.

Likheterna med nuläget i Ryssland är så slående att vi innan vi frågar oss om något liknande kunde hända i Ryssland, måste se närmare på revolutionen i Filippinerna 1986.

EN AKTNINGENS REVOLUTION

Under Marcos tjugio år långa period vid makten skingrades demonstrationer med tårgas, batonger och kulor, oliktankare fängslades och mördades, medier utnyttjades som propagandamaskineri, val ställdes in, grundlagen reviderades och krigstillstånd utlystes – allt uppenbarligen i syfte att koncentrera makten i presidentens och hans närmaste krets händer. Krigslagarna som gällde från september 1972 till februari 1980 upplöste parlamentet och gjorde Marcos till såväl president som premiärminister.

En av de tiotusentals människor som greps under den period då krigslagarna gällde var senatorn Benigno Aquino. Han satt åtta år i fängelse, tills han där fick en hjärtattack 1980. Han tilläts resa till USA för vård på villkor att han inte återvände till Filippinerna innan domen mot honom hävts.

Medan Marcos krigslagar gällde, ordnades inga presidentval. När ett val slutligen hölls 1981, försökte Marcos administration

inte ens dölja sitt smutsiga spel: åldersgränsen för kandidatur sattes till 50 år, vilket gjorde att den 48-åriga Benigno Aquino liksom många andra yngre kandidater inte kunde ställa upp i valet.

Trots detta beslöt Aquino två år senare att återvända till Filippinerna. Det sägs att en viktig inspirationskälla till hans beslut var den film om **Mahatma Gandhi** som kommit året innan. Han visste att hans liv stod på spel, och drog på sig en skottsäker väst strax innan flygplanet landade. Den hjälpte ändå inte, utan han sköts till döds genast på flygplatsen.

Aquinos begravning blev en enorm sorgfest som förde oppositionens led närmare varandra. Under de följande månaderna ordnades närmare tvåhundra politiska sammankomster, marscher och andra demonstrationer. Också USA:s militära, ekonomiska och politiska stöd för Marcos började vackla. Trycket ökade och Marcos utlyste därför presidentval i februari 1986. Benigno Aquinos änka, **Corazon "Cory" Aquino**, ställde upp som kandidat för oppositionen.

Under valkampanjen förespråkade Corazon Aquino icke-våld. När Ferdinand Marcos trots valobservatörernas protester utropade sig till segrare i valet, uppmanade Aquino sina anhängare till civil olydnad.

Den romersk-katolska kyrkans ärkebiskop **Jaime Sin** var ett viktigt stöd för Aquino. Han hade redan i flera årtionden vid stora bönetillställningar predikat mot krigslagarna, gripandena och tortyren. Han intog en central roll i arbetet med att ena oppositionen och verka för icke-våld. Den kyrkligt anknutna Radio Veritas och tidningen med samma namn var oppositionens viktigaste språkrör under Marcos regim.

När Marcos förlorade sin legitimitet, började även armén knaka i fogarna. Försvarsministern förberedde en militärkupp, och när planerna avslöjats, barrikerade han sig tillsammans med fyrahundra oppositionella soldater i en militärbas utanför Manila. Ärkebiskop Sin uppmanade via radio medborgarna att samlas utanför militärbasen för att förhindra en våldsamt sammandrabbning

mellan revolutionärerna och dem som var lojala med Marcos.

Folket hörsammade uppmaningen och hundratusentals människor fyllde upp ED-SA-vägen. Kommendören för en arméenhets bestående av pansarvagnar och fordon för manskapstransport hotade att skjuta demonstranter i hans väg om dessa inte väjde. Demonstranterna, män och kvinnor i olika åldrar, stod fredligt kvar. Varken stenar eller molotovcocktails kastades mot soldaterna, utan i stället gavs de choklad, mat och cigaretter. De fick inga utskällningar och fördömdes inte, utan i stället vädjade demonstranterna till deras patriotism: folkets och fosterlandets bästa var demokrati och respekt för de mänskliga rättigheterna, inte lydnad för en ledare som gjort sig skyldig till valfusk, korruption och människorättskränkningar.

Varje armévet vad det är att möta våld – de är utbildade för det, de bär vapen och är förberedda såväl psykiskt som fysiskt. Men nu var det inte ansiktslösa terrorister eller militärt utbildade gerillasoldater utan hemmamammor, ungdomar, affärsmän, präster och nunnor som mötte soldaterna. Nunnor sägs ha böjt knä för att be framför de pansarvagnar som beordrats att avancera.

Efter flera försök att köra genom folkmassorna vände militärfordonen om. Folket hurade. Under de följande timmarna och dagarna vägrade soldater en efter en att lyda order som skulle äventyra medborgarnas liv och gick över till revolutionärernas sida. Två dagar senare avgick president Marcos och flögs till Hawaii.

Det var avgörande att demonstranterna höll sig till fredliga metoder för att den filippinska revolutionen skulle lyckas. För det första tog det luften ur Marcos skrämselretorik (enligt vilken den opposition som kritiserade honom företrädde kaos och våld medan han stod för ordning och disciplin). Ännu viktigare var emellertid att den fredliga kampanjen möjliggjorde ett brett deltagande.

Erica Chenoweth publicerade tillsammans med **Maria Stephan** år 2011 studien *Why*

Civil Resistance Works, som visade att sannolikheten var nästan två gånger större för fredliga än för våldsamma revolutioner att lyckas. I denna första studie av sin typ ingick cirka tvåhundra våldsamma och cirka hundra fredliga kampanjer.

Enligt Chenoweths och Stephens studie var det specifikt antalet deltagare som var avgörande för framgång. Ju större andel av befolkningen som stod bakom kampanjen, desto större var sannolikheten för att revolutionen skulle lyckas. Alla kampanjer där över 3,5 procent av befolkningen deltagit har lyckats.

Effektiviteten i fredliga revolutioner förklaras av att tröskeln är betydligt lägre att ansluta sig till en fredlig kampanj än till en militärkupp. I de största demonstrationerna i Filippinerna, som när Benigno Aquino begravdes eller Cory Aquino utropade sig till segrare i valet, deltog hela två miljoner människor.

En annan viktig orsak till de fredliga revolutionernas effektivitet är den bredare uppsättningen icke-våldsmetoder. I fråga om Filippinerna betydde det inte bara ovan nämnda mur av människor utan bland annat också generalstrejker, demonstrationer, marscher, medie- och produktbojkotter, skolstängningar, sång, dans, bönestunder, trots mot utgångsförbud och sittstrejker, men också att folk lyfte pengar från bankerna, sköt på betalningen av el- och telefonräkningar och drog ut gula sidor ur telefonkataloger för att sedan kasta de sönderrivna sidorna från fönster i stadens skyskrapar.

Filippinierna som lyckades genomföra denna fredliga revolution visade vad icke-våldets kraft handlar om: att modigt och aktivt ingripa i missförhållanden, att inte ge upp och i extremfall att också vara beredd på uppoffringar. Det handlar om att inte ge efter för dem som använder eller hotar med våld, men att inte heller se dem som fiender att krossa, utan som medmänniskor man försöker få att inse något nytt. Filippinierna använde termen alydangal för det här, vilket bokstavligen betyder att visa aktning.

KUNDE NÅGOT LIKANDE SKE I RYSSLAND?

Absolut. Stora folkmassor har mobiliserats i allt snabbare takt. Européerna minns väl revolutionerna 1989, där enpartisystemen ett efter ett vek sig för massor som utövade fredlig civil olydnad. Sydafrikas apartheidssystem föll fem år senare, men den riktiga skrällen började i Serbien. Här några exempel på framgångsrika fredliga revolutioner och kampanjer under 2000-talet:

Serbien 2000 > **Slobodan Milošević** störtades
Georgien 2003 > **Eduard Shevardnadze** störtades
Ukraina 2004 > Omval
Kirgizistan 2005 > **Askar Akajev** störtades
Tunisien 2010–2011 > **Ben Ali** störtades
Egypten 2012 > **Hosni Mubarak** störtades
Taiwan 2014 > Handelsavtalet med Kina skrinlades
Sydkorea 2016–2017 > tjänsteåtal mot presidenten
Sudan 2018–2019 > **Omar al-Bashir** störtades
Etiopien 2018 > demokratiska reformer
Armenien 2018 > **Serzj Sargsian** störtades
Chile 2019 > ny konstitution
Algeriet 2019 > presidenten stoppades från en femte period vid makten

Listan är bara ett skrap på ytan. Erica Chenoweth som forskar i fredligt motstånd har räknat att 96 folkresningar inletts bara under 2010-talet i syfte att uppnå betydande samhälleliga och politiska förändringar utan beväpnat våld. Det förekom avsevärt fler fredliga än våldsamma kampanjer, och andelen framgångsrika sådana – även om man jämför med tidigare årtionden – var fortfarande avsevärt bättre än för våldsamma kampanjer.

En, om än stor, demonstration innebär emellertid ännu inte civilt motstånd, säger Chenoweth. Enligt henne betyder civilt motstånd att genomdriva en systematisk, organiserad och målmedveten strategi där många andra former av fredligt motstånd utöver demonstrationer tillämpas, precis som i fallet Filippinerna.

I Ryssland har stora grupper mobiliserat sig mot **Putin** särskilt åren 2011–2012 och 2018–2020, medan det varit tystare i perioderna däremellan. Skälet till tystnaden är naturligtvis regeringens förtryck av fria medier, medborgarsamhället och oppositionen. Demonstrationer, yttrandefriheten och medborgarsamhällets handlingsutrymme har begränsats genom nya lagar, och utöver Aleksej Navalnyj har även många andra oppositionsföreträdare försatts i husarrest, fängslats eller mördats.

Situationen ter sig onekligen utsiktslös. Men hur såg läget ut på Filippinerna i början av 1980-talet? Eller i slutet av samma årtionde i Östeuropa eller Sydafrika? Skulle ni ha trott – skulle ni ens ha kunnat ana – vad som sedan hände, och det dessutom fredligt?

VIKTEN AV MÅNGSIDIGA METODER

En annan viktig faktor för att fredliga metoder ska lyckas är, utöver mängden deltagare, en bred uppsättning av metoder. Demonstrationer är den mest kända men enbart en och ibland en alltför farlig metod för oppositionen att visa sin styrka. Demonstranter som protesterade mot general **Pinochets** militärdiktatur i Chile stannade hemma men kom överens om att skramla med kastruller och grytor på sina balkonger en viss tid på en viss dag. Taktiken kallades *cacerolazo* och hjälpte oppositionen att uppskatta sin verkliga storlek. I Turkiet släcktes av samma skäl lyset vid ett visst klockslag i de hus där de boende motsatte sig regeringen. I diktaturer med muslimsk befolkningsmajoritet har människor gått upp på taken för att ropa *Allahu Akbar*, det vill säga för att lovprisa Guds storhet. Både de som ropar och de som hör det, vet att det betyder att presidenten däremot inte är stor – men det blir väldigt svårt för presidenten att förneka det.

ta. Precis som de sovjetiska myndigheterna hade svårt att ingripa i den marsch som ordnades i samband med sångfesten i Tartu, där deltagarna år 1987 stolt bar en blå, en svart och en vit flagga sida vid sida. Alla de närvarande såg i det här den estniska trikoloren, även om flaggorna juridiskt och tekniskt sett inte var det.

Ännu ett exempel som kan nämnas är de två minuter långa generalstrejker som danskarna genomförde i slutet av naziockupationen. De var relativt lätta att genomföra och så gott som alla kunde delta, inklusive fotgängare. Danmark stannade bokstavligen upp. Som **Majken Jul Sørensen** påpekar i *Pacifism Today: A Dialogue about Alternatives to War in Ukraine*, skickade motståndsrörelsen en stark signal till ockupanterna: Se hur många danskar som stöder oss. Vad kan vi inte göra nästa gång?

Det handlar förstas bara om symboliska gester, och sådana räcker inte för att fälla Putins regim. Men de kan ingjuta egenmakt, enighet, hopp och tro, och sporra oppositionen till mer konkret handling mot regimen.

Egenmakt krävs eftersom andelen fredliga kampanjer som lyckas har, som jag nämnde ovan, minskat sedan studien *Why civil resistance works* skrevs. I sin senaste bok, *Civil Resistance – what everyone needs to know*, finner Erica Chenoweth flera skäl till det här.

För det första har diktatorer lärt sig att ta fredliga folkresningar på allvar sedan de sett hur diktaturer en efter en har störtats av fredligt motstånd under 2010-talet. Numera vet de att hotet är verkligt och tar till hårda tag långt tidigare. Detta kan mycket väl vara skälet till varför **Lukasjenka** i Belarus, Putin i Ryssland och **al-Assad** i Syrien fortfarande sitter kvar vid makten.

För det andra har demonstrationerna varit mindre än tidigare, och för det tredje går det onekligen snabbt och lätt att organisera sig digitalt, men metoden är också sårbar eftersom den inte kräver någon egentlig struktur. Innan den digitala eran krävde organisering av oppositionen mer engagemang, vilket bidrog till resiliens i rörelserna.

För det fjärde har de senaste årens fredliga folkresningar varit ensidiga i fråga om sin taktik. Om en demonstration inte fungerar eller det är för farligt att ordna en, bör man agera på något annat sätt.

MILITARISMENS BEGRÄNSNINGAR

Ur militär synvinkel ser jag bara tre ytterst beklämmande utgångar i Ukrainas situation.

För det första, vinner Putins Ryssland militärt kommer han att ha uppnått det han vill med våld, och hans beslut om krig lönade sig alltså. Det skulle uppmuntra honom och andra likasinnade till detsamma i fortsättningen och skulle således vara ett hårt slag mot den internationella ordning som grundar sig på avtal.

Å andra sidan skulle också en militär seger för Ukraina och väst sända en signal om de militära insatsernas effektivitet: se bara, vi satsade på vapen och militarisering och det gav resultat, det räddade oss! Med militär övermakt bestämmer vi hur saker ska se ut i världen. Detta vore samtidigt en signal till Kina om att verklig makt följer specifikt av upprustning. Och hur skulle Ryssland framstå i detta scenario? Ödmjukt och samarbetsvilligt? Knappast. En bitter, arg, hämndlysten och förödmjukad kärnvapenmakt.

En tredje katastrof vore att nuläget fortsätter. Väst och Ryssland matar Ukraina med vapen medan ukrainska och ryska soldater med all säkerhet dör varje dag, vecka, månad och år, infrastruktur förstörs och hat, bitterhet och rädsla frodas.

ICKE-VÅLD GER HOPP

De fredliga revolutionernas historia visar att vi utöver våld och passivitet även har ett tredje sätt att göra motstånd mot orättvisor och våld.

Ikke-våld är inget magiskt knep som gör att vem som helst tar sig segrande ur vilken konfliktsituation som helst. Det finns också exempel på misslyckade försök till fredlig påverkan. De är emellertid inget bevis på att ikke-våld inte fungerar, mer än en miss-

lyckad militäroperation av en enskild arméenheter är bevis på omöjligheten i att använda militärt våld. Däremot bevisar redan ett exempel på en framgångsrik fredlig kampanj att det finns kraft i icke-våld.

Det handlar om en kraft som individer, grupperingar och samhällen om de vill kan utveckla och bli bättre på. Det är viktigt för den här utvecklingsprocessen att känna till icke-våldets historia, bli förtrogen med teorin bakom det och analysera såväl lyckade som misslyckade exempel på tillämpningen av icke-våld. **Bernard LaFayette** jämförde icke-våld med en jumbojet. En jumbojet är otroligt effektiv och användbar, men blir helt oanvändbar utan en pilot som kan styra planet. På samma sätt fungerar inte icke-våld av sig självt, om det inte finns någon som kan tillämpa det.

TIMO VIRTALA är föreläsare och facklitterär författare

KÄLLOR

Chenoweth, Erica och Stephan, Maria: *Why Civil Resistance Works*. Columbia University Press 2011.

Chenoweth, Erica och Stephan, Maria: *Civil Resistance – What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press 2021.

Sharp, Gene: *There are realistic alternatives*. The Albert Einstein Institution, 2003.

Sørensen, Majken Jul: *Pacifism Today – A Dialogue about Alternatives to War in Ukraine*. Irene Publishing 2024.

Virtala, Timo: *Väkivallattomuuden voima – Kertomuksia rohkeudesta*. [Icke-våldets styrka – berättelser om mod] Rosebud 2020.